

Avrupa Birliği'ndeki Aşı Krizi

Çözölemiyor

Handenur Şahin*

2020 yılının neredeyse tamamını etkisi altına alan koronavirüsle mücadelede, kitlesel aşılama en etkili çözüm yöntemlerinden biri olarak görölüyor. Pek çok ilaç üretici firmasının birbiriyle rekabete girdiği aşı yapım sürecinin sonunda AstraZeneca, Pfizer-BioNTech, Moderna gibi pek çok şirket Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık gibi ölkeler tarafından fonlanmıştı. Aşılar bulunduktan ve dağıtım süreci başladıktan sonra ise, pandeminin ilk dalgalarında gördüğümüz, medikal malzemeler için söz konusu olan tedarik krizi, bugünlerde Avrupa Birliği'nde aşı için yeniden gündemde. Pandeminin başlangıcından beri 502 bin¹ vatandaşı kaybeden Birlik için kitlesel aşılama hayati önem taşıyor. Ancak Pfizer-BioNTech ya da AstraZeneca gibi firmaların Avrupa menşeyli olmalarına rağmen 27 ölkeye belirlenen süre içinde hedeflenen miktarda aşı tedarik edemeyeceğini açıklaması ve ardından Birlik ölkelerinin sert çıkışı yeni bir krize davetiye çıkardı.

ULUS-ÜSTÜ DÜZEYDE YAPILAN AŞI ANLAŞMALARI

Özellikle ilk aylarında pek çok ölkenin ilaç ve medikal malzeme tedariki konusunda ciddi zorluk yaşadığı pandemide, ABD, Birleşik Krallık ve Hindistan gibi pek çok ölkede medikal malzelerin ihracatında kısıtlamalar getirmiş ve kendi vatandaşlarının gereksinimlerine öncelik verme yoluna gitmişti. Aynı dönemlerde Avrupa Birliği'nin kendi içinde de söz konusu olan bu kriz, pek çok kimseyi Birlik ölkelerinin ayrı ayrı ve beraberce krizlere cevap verme konusundaki kapasitesini sorgulamaya itmşti. İnsan hareketliliğini durdurmak üzere Birliğin kendi içindeki sınırları kapatmasının haricinde, ölkeler arasında maske ve diğer medikal malzemelerin ithalatı konusunda da benzer sorunlar yaşanmıştı. Fransa'nın 2020'nin Nisan ayında İtalya ve İspanya'ya gitmekte olan 4 milyon maskeye el koymuş olması haberi bu sorunların boyutunu kanıtlar nitelikteydi (Yetim, 2020).

Aslında bu tutum, üye ölkelerin kendi vatandaşlarını öncelikli görmesi

¹ 10 Şubat 2021 tarihli Worldometer verileri baz alınarak hesaplanmıştır.

yönüyle, Birliğin kurucu değerleriyle örtüşmüyordu. Aşıların piyasaya sürülmesinin ardından bu defa üye ülkeler, hepsi ile olmasa da AstraZeneca gibi bazı üretici firmalar ile anlaşmaları ülke düzeyinde değil, AB düzeyinde yapmaya karar verdiler. Bu durum AB'nin değerlerinden de öte, aslında başka bir zorunluluğun sonucuydu. Örneğin iç sınırların gevşetilmesi ile birlikte yeniden serbest dolaşım söz konusu olduğu anda, yalnızca bir veya bir avuç üye ülkenin vatandaşlarının aşılınmış olması hiçbir şey ifade etmeyecekti; çünkü insan hareketliliği ile virüs yeniden kıtaya yayılma potansiyeline sahip olacaktı. Bu durumda 27 ülkenin tamamında eşgüdümlü olarak yürütülecek bir aşı programı gerçekten anlamlıydı. Ayrıca belli ülkelerdeki aşılama, pandeminin diğer ülkelerde ekonomik hayatı ciddi derecede sekteye uğratması dolayısıyla yine global düzeyde bir ekonomik canlanmayı getiremeyecekti (Bollyky& Bown, 2020). Sonuç olarak aşı konusundaki bu ulus-üstü hareket etme stratejisi, Birlik düzeyinde sağlık alanında bir iş birliğini de beraberinde getirdi. Kuşkusuz, 2009 yılında, uzun bir bekleyişin ardından, Lizbon Antlaşması yürürlüğe girdiğinde, antlaşmada öngörülen sağlık alanındaki muhtemel sınırlar-arası tehditlerin bu şekilde ortaya çıkabileceğini kimse düşünmemişti. Ancak pandemi, antlaşmanın sağlık alanında entegrasyon öngören maddelerini adeta haklı çıkardı ve Birlik, aşı konusunda büyük bir işbirliğine imza attı. Fakat AB

düzeyinde kitlesel aşılama politikası, beklenildiği hızda ve büyüklükte ilerleyemiyor.

Aşının küresel ölçekteki bu sağlık kriziyle mücadeledeki en iyi çözüm yollarından biri olduğunu düşünürsek pek çok ülkenin aşı üretim süreçlerine milyar dolar büyüklüğünde yatırım yapmaları oldukça doğal bir durum. Avrupa Birliği 2020 yılı boyunca bu yatırımların hatırı sayılır bir kısmını yine Birlik düzeyinde yapmıştı. Ne kadarlık bir yatırımın söz konusu olduğu net olarak açıklanamasa da, sızan bilgilere göre 336 milyon Euro değerinde bir yatırımdan söz ediliyor (Aktaşoğlu, 2021). Almanya Sağlık Bakanının da "Birkaç yüz milyon Euro avans" verdiklerine dair açıklamaları da bu iddiaları kanıtlar nitelikte (Aktaşoğlu, 2021). Bu yatırımların kamuoyuna yansımalarının sebebi, Birliğin geçtiğimiz günlerde AstraZeneca ile yaşadığı aşı tedariki krizi. Birlik düzeyinde yapılan 6 sözleşme ile 2.3 milyar dozluk aşı için şirketlerle anlaşma yapılırken (Hürriyet, 2021), 27 üyenin belirlediği hedefi, 80 yaş üzeri vatandaşların ve sağlık çalışanlarının yüzde 80'ini Mart ayı sonuna kadar, geri kalan yetişkin nüfusun ise yüzde 70'ini yaza kadar aşılama (Gaillard, 2021). Ancak 22 Ocak tarihinde AstraZeneca'dan gelen açıklama AB'de soğuk duş etkisi yarattı. Açıklamaya göre şirket, Belçika'daki bir tedarikçi fabrikada yaşanan sorunlar nedeniyle ancak 31 milyon doz kadar aşığı AB'ye gönderebileceğini belirtmişti. Bu da 2021'in ilk çeyreği

için anlaşılan 80 milyon dozun yarısından bile az aşı demektir (Borges de Castro, 2021). Ardından AB Komiyonundan gelen açıklamalar ise birliğin aşı konusundaki politikasını yeniden sorgulatırken, Brexit sonrası ilk krizin de fitilini ateşlemiş oldu.

AstraZeneca'dan gelen açıklamanın ardından, 25 Ocak'ta düzenlediği basın toplantısında AB Komisyonu üyesi Stella Kyriakides, bu durumun AB için kabul edilemez olduğunu söylerken; AB'nin aşı için ön yatırımların karşılığını beklediklerini ve AB'nin, firmanın ne kadar üretim yaptığını ve hangi ülkeye kaç doz tedarik edildiğini bilmek istediğini belirtiyordu. Bu "şeffaflık" talebi de AB'nin şimdiye kadar "koşulsuz" olarak yaptığı yatırımların doğal bir sonucu olarak görülüyordu. Görüşmeler sonucunda şirket her ne kadar sözleşmede "elinden gelenin en iyisini yapacağına dair verdiği sözü" tuttuğunu iddia etse de 9 milyon doz daha tedarik edebileceğini açıkladı. Ancak bahsi geçen mik-

tarlar yine de AB'nin 2021 yılı kitlesel aşılama hedeflerinin oldukça uzağında görünüyordu ve aslında hala öyle. Sanofi'nin 100 milyon doz kadar üretim yapabileceğini söylemesi üyeleri biraz rahatlatırsa da, yine de 2021 planlarının ne kadar gecikmeli olarak hayata geçirileceği hala belirsizliğini koruyor (Steviss-Gridneff & Pronczuk). Şubat ayı itibarıyla ABD, vatandaşlarının %13'ünü, Birleşik Krallık %20'sini, Birleşik Arap Emirlikleri %45'ini, İsrail ise neredeyse %70'ini aşlamış durumda. AB ise bu ülkeleri takiben %41'lik bir aşılama yüzdesine sahip². Dolayısıyla AB'nin şu ana kadarki aşı hedeflerini gerçekleştirme konusunda çok ciddi sorunları var.

AB'nin bu tedarik krizine sunmaya çalıştığı çözüm yollarından biri ise ihracat kısıtlamasına gitmek oldu. Buna göre AB, sınırlarından çıkacak olan aşı miktarları konusunda kontrol hakkı-

² Our World in Data 9 Şubat 2021 verileri baz alınmıştır.

na sahip olacaktı. Bu durumda ise en büyük sorunlardan biri, Brexit sürecinde AB ile Birleşik Krallık arasında geçen en hassas konulardan olan Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasındaki sınır meselesinden doğdu. AB ile Birleşik Krallık arasında imzalanan Geri Çekilme Anlaşmasına (*Withdrawal Agreement*) göre, Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey İrlanda ve halen AB üyesi olan İrlanda Cumhuriyeti arasında nicel herhangi bir ihracat kısıtlaması yasaklanmıştı (Boffey& Savage, 2021). Fakat anlaşmanın 16.maddesi uyarınca ciddi toplumsal ve ekonomik meseleler söz konusu olduğunda hem Birleşik Krallık hem de AB, protokolün bazı maddelerini askıya alma hakkına sahipti (Connelly, 2021). İşte tam da aşı krizi ve aşı konusunda ihracat kontrolü söz konusu olduğunda AB, 16.maddeyi yürürlüğe sokmak istediğini belirtti. Ancak beklenildiği üzere hem Kuzey İrlanda'dan hem İngiltere'den tepkiler arka arkaya geldi. Kuzey İrlanda'nın Euroskeptik partilerinden Demokratik Birlik Partisinin lideri ve aynı zamanda ülkenin başbakanı bu tutumu "düşmanca bir tavır" olarak nitelerken, AB'yi ilk fırsatta Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasındaki sınırı yeniden çizmeye çalışmakla suçladı (Boffey& Savage, 2021). Boris Johnson ise bir "müttefik ve dost" olan AB'den Birleşik Krallığın tedarik zincirine zarar verecek herhangi bir eylemi beklemediğini ifade etti (Boffey& Savage, 2021). Bu tepkilerin ardından AB bu ihracat kontrolü/kısıtlaması fikrinden geri adım attı

ve komisyon başkanı Von der Leyen bunun bir hata olduğunu kabul etti (Boffey& Savage, 2021).

YAŞANAN GECİKMELERİN TEK SORUMLUSU AŞI ŞİRKETLERİ Mİ?

Gerçekten de başından beri engellenmeye çalışılan bu "korumacı" tavrın AB'nin kendisi tarafından, hele ki Brexit'in en hassas meselelerinden birine dokunarak öne sürülmesi, AB'nin krizle baş etme konusunda bir "kriz" içinde olduğunu gözler önüne seriyor. Olası bir "aşı milliyetçiliğini" önlemek adına Birlik düzeyinde ortak bir sağlık politikasının yürütülmesi fikri Birliğin kendi içinde tutarlı gözükmese de, elde edilen tabloda istenen başarı yakalanamamış gözüküyor. Yukarıda da bahsedildiği üzere AB, Birlik vatandaşlarını aşılama konusunda bazı ülkelere kıyasla henüz yolun çok başında. Aşı konusunda şirketlere yaptığı ön yatırımlar ve bazı aşı üretici şirketlerin coğrafi olarak Avrupa merkezli olduğu düşünüldüğünde, bu durumun tam tersi olması beklenebilir. Ancak aşılamadaki bu gecikme ya da yavaş ilerlemede, tedarik sorunlarının yanı sıra AB'nin kendi iç mekanizmalarının da etkili olduğunu söylemek mümkün. Bunlardan biri, belki de en önemlisi, Birliğin kendi içindeki, doğası gereği yavaş ilerleyen bürokrasisi. Ulus-üstü düzeyde kararların alınmasının ardından bunları her bir üye ülkenin kendi parlamentosundan geçirme zorunluluğu, böylesine kritik bir sağlık krizinde hızlı karar alınmasını geciktiriyor. Ör-

neğin AstraZeneca'nın ürettiği aşı AB tarafından ancak Ocak ayının sonunda onaylanabilmişken, İngiltere'de bu onay AB'den bir ay önce verilmişti (Adler, 2021). Ayrıca, AstraZeneca şirketinin CEO'su Pascal Soriot'un söylediklerine bakacak olursak, İngiltere AB'den üç ay kadar önce şirket ile aşı konusunda anlaşmaya varmıştı. Nitekim AstraZeneca'nın AB ile yaşadığı sorunda en büyük savı bu geç anlaşma yapma durumuydu. Şirket, önce anlaşma yaptığı ülkelere öncelik vermesi gerektiğini belirtiyor; Birlik ise buna karşılık aşı üretimi konusundaki yatırımlarının önemine vurgu yaparak üzerinde anlaşılan miktardaki dozu planan tarihlere almak istiyordu. Ancak şunu da vurgulamak gerekiyor ki; şu an aşıya görece daha fazla erişim sağlayabilen ABD ya da Birleşik Krallık gibi ülkeler de bu süreçte benzer yatırımlar yaptılar. Dolayısıyla AB'deki aşı tedarik sorunlarının tek kaynağı üretici şirketlerin bu konudaki gecikmeleri değil, bilhassa AB'nin kendi iç mekanizmasından doğan bazı gecikmeler de mevcut.

"Normal" bir durumda Birliğin en sağlıklı şekilde çalışabilmesi için elzem olan bu bürokrasi ve yavaş karar alma hali, böylesi az görülmüş küresel bir sağlık krizi söz konusu olduğunda bazı sorunlara sebebiyet verebiliyor. Aşılama sürecindeki bu yavaş ilerlemeye karşın, Almanya gibi AB'nin önde gelen ülkelerinden birinin aşı alımı için ikili görüşmeler yapması ve aşıyı ülke düzeyinde tedarik etmek için çalışıyor olması (Gaillard,

2021), uygulanan politikanın çok da iyi çalışmadığının bir göstergesi niteliğinde. Bu yaklaşım gerek Komisyon Başkanı gerekse Parlamento tarafından eleştiriliyor olsa da, dünyada henüz aşıya hiç erişememiş ülkelerin de bu "pazara" gireceği düşünülürken, aslında yersiz ya da aceleci bir karar olmadığını aşıkâr. Sonuç olarak AB'nin elini çabuk tutması ve mevcut krizi bir an önce çözmesi gerekiyor. Aksi takdirde "aşı savaşlarının" Birlik düzeyinden çıkıp, pandeminin ilk günlerinde olduğu gibi, üye ülkelerin bile birbiri arasında rekabet içine girebileceği bir yarışa dönmesi oldukça mümkün. Bu durum da yukarıda bahsedildiği gibi, serbest dolaşımın yeniden normal haline dönebilmesini geciktirebileceği gibi, kıtanın virüsten kurtulmasını da geciktirme ihtimalini taşıyor.

REFERANSLAR:

Adler, K. (2021, 29 Ocak). *Covid aşısı: Avrupa Birliği üyesi ülkelerde aşı programları neden yavaşladı, Avrupa Komisyonu niçin eleştiriliyor?*. BBC News. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55856769>

Aktaşoğlu, M. (2021, 21 Ocak). *AB'de corona aşısı krizi! Üreticilere sert sözler ve 'ihracat kısıtlaması' önerisi*. Sözcü. <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/abde-corona-asisi-krizi-ureticilere-sert-sozler-ve-ihracat-kisitlamasi-onerisi-6231003/>

Boffey, D., Savage, M. (2021, 31 Ocak). *How EU's floundering vaccine effort hit a*

fresh crisis with exports row. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/31/how-eus-floundering-vaccine-effort-hit-a-fresh-crisis-with-exports-row>

Bollyky, J., Bown, C. (2020, 27 Temmuz). *The Tragedy of Vaccine Nationalism*. Foreign Affairs. <https://www.asiascot.com/wp-content/uploads/2020/07/The-Tragedy-of-Vaccine-Nationalism--Foreign-Affairs.pdf>

Borges de Castro, R. (2021). *Lessons from the battleground: EU strategic autonomy after the 'vaccine wars'*. European Policy Center. <https://epc.eu/en/Publications/Lessons-from-the-battleground-EU-strategic-autonomy-after-the-vaccin~3b43e0>

Connelly, T. (2021, 8 Şubat). *Irish and European officials to meet over Article 16*. RTE. <https://www.rte.ie/news/brexit/2021/0208/1195838-ni-protocol/>

Gaillard, Barthélemy. (2021). *Vaccination contre le Covid-19 en Europe : où en est-on ?* Toute l'Europe. <https://www.touteurope.eu/actualite/vaccination-contre-le-covid-19-en-europe-ou-en-est-on.html>

Hürriyet. (2021, 27 Ocak). *AB'de aşı krizi! Anlaşmazlık büyüyor... Bir çağrısı daha geldi!* <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abde-asi-krizi-anlasmazlik-buyuyor-bir-cagri-daha-geldi-41726108>

Pronzchuk, M., Stevis-Gridneff, M. (2021, 6 Şubat). *E.U. Vaccine Shortages Snowball Into a Crisis*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/live/2021/01/27/world/covid-19-coronavirus>

Yetim, F. (2020, 2 Nisan). *Fransa'nın İtalya ve İspanya'ya gönderilen milyonlarca maskeye el koyduğu ortaya çıktı*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/04/02/fransa-nin-italya-ve-ispunya-ya-gonderilen-milyonlarca-maskeye-el-koydugu-ortaya-cikti>